

ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного етапу світового розвитку є глобалізація економічних і політичних процесів, яка істотно впливає і на розвиток банківського бізнесу. Передумовами глобалізації, що виразилися в бурхливому зростанні активів світової фінансової системи, можна вважати стрибкоподібне зростання різноманітних фінансових інструментів, яке привело до появи внутрішньо самостійних джерел розвитку фінансового ринку, і стійку поступальну динаміку країн з розвинутою ринковою економікою [5].

Так, обсяг щоденних валютних операцій збільшився з 250 млрд. дол. в 1985 р. до 1 трлн. дол. на початку 90-х років ХХ ст. У середині 90-х років на кожен долар, витрачений на купівлю іноземних товарів, доводилося 7-8 дол. міжнародних трансфертів, не пов'язаних з продажем товарів [6].

Існує оцінка, що тільки 10 % щоденних валютних операцій обслуговують зовнішню торгівлю, а основний вплив на валютний курс здійснюють не фундаментальні економічні чинники, а поточна кон'юнктура фінансових ринків [16].

Слід розуміти, що індустріально розвинуті країни, які є зосередженням світового ВВП, передового виробництва і транснаціональних корпорацій, визначають правила гри на світовому ринку і ставлять в залежне положення більшість країн, що розвиваються, в системі міжнародного розподілу праці, відводячи їм роль постачальника сировинних ресурсів.

Крім того, ставлення провідних західноєвропейських банків до східноєвропейських країн (у тому числі і України) залишається достатньо стриманим через політичну і економічну нестабільність, недорозвиненість фінансової і комунікаційної інфраструктури, низький рівень заощаджень населення, відсутність державних гарантій повернення інвестицій.

Тому разом з глобалізацією цілком можна розглядати і таку форму інтернаціоналізації, як регіоналізація, або організація ринку в певному географічному просторі. Регіоналізація, з одного боку, стимулює процеси економічного об'єднання різних країн, а, з іншого боку, гальмує процеси глобалізації, підсилюючи відособленість і конкуренцію окремих економічних груп [10].

Регіоналізація підкреслює особливі інтереси учасників регіональних об'єднань, які можуть відрізнятися від глобальних.

На сьогоднішній день дуже важливо визначити оптимальний шлях інтеграції пострадянської перехідної економіки України у світову та можливості використання регіональних об'єднань як проміжного етапу цього процесу. Дослідження цього питання складає мету пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світових фінансових центрах щодоби здійснюються операції на суму до 1,5 трлн. дол., тоді як зовнішньоторговельний оборот навряд чи досягає декількох відсотків цієї величини. У моменти напруженості (природної і провокованої) міжнародні фінансові ділки гарячково перекидають активи з регіону в регіон і здатні “за замовленням” або заради доходів “завалити” будь-яку валюту, окрім долара [12].

Глобалізація фінансового ринку приводить до порушення залежності між динамікою ВВП і збільшенням грошової маси, що може викликати інфляцію і поставити під загрозу монетарні способи регулювання економіки [6].

Фінансова глобалізація не виправдала надій економічно відсталих країн. Численні матеріали свідчать про те, що багаті країни стають багатшими, а бідні ще біднішими: якщо в 1960 р. співвідношення між їх ВВП складало 1:30, в 1990 р. – 1:60, то в 1999 р. – 1:90. Останнім часом відставання стало особливо помітним – зараз 29 розвинутих країн світу виробляють 95 % світового сукупного продукту [13].

Характер сучасної фінансової системи описується концепцією економічної глобалізації, відомої під назвою “модель Центрі-Периферія”. Концепція говорить про узаконену нерівноправність економічних відносин країн – учасниць світового господарства, надання їм характеру “домінування-залежність”. Характерною межею фінансової глобалізації є домінування невеликої групи країн-донорів, їх фактична монополія на фінансові ресурси і контроль над світовими фінансовими потоками. Дві третини іноземних інвестицій поглинають “центральні країни”. Надходження капіталів на світову периферію є незадовільним як за обсягом, так і за ціною [21].

Фінансові системи розвинутих країн все більше замикаються в межах “першого світу”. Вражаючий підйом світової фінансової сфери – це, перш за все, зростання дуже обмеженої кількості відомих національних ринків, на яких діють корпоративні суб'єкти, з обмеженого набору високорозвинутих країн, а відносну значущість решти планети для країн – джерел капіталу не слід переоцінювати [5].

Тому регіоналізація здатна не тільки сприяти повноцінному розвитку економік країн, що розвиваються, але і підсилити їх позиції у відносинах із сильнішими сусідами.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу сучасного стану банківської системи України спробуємо визначити, до якого напрямку міжнародної інтеграції на сьогоднішній день слід орієнтуватися: приєднання до країн “першого світу” або до регіонального об'єднання з географічними сусідами.

За даними А.Т. Kearney, яка розрахувала індекс глобалізації (Globalization Index) для 62-х країн, з держав СНД глобалізація торкнулася тільки України і Росії [16].

Разом з тим, іноземні капітали притягуються в банківську систему України поволі – їх питома вага складає всього 13-14 %, тоді як в Чехії, Польщі і Болгарії – відповідно 41,33 і 82 % [13].

С.В. Мочерний зазначає, що Україна має найнижчий у світі рівень участі іноземного капіталу в банківській системі (табл. 1).

Можливості по збільшенню капіталу банків усередині країни обмежені низьким рівнем рентабельності підприємств і недостатніми грошовими накопиченнями населення. Балансовий капітал українських банків на 1 січня 2004 р. складав 12882 млн. грн., або 4,1 % ВВП. Для порівняння, частина банківського капіталу в країнах Центральної і Східної Європи складає близько 40 % ВВП, а в розвинутих країнах – близько 80 % ВВП [18].

За обсягом акумульованих депозитів банки України відстають навіть від банків інших країн з перехідною економікою (обсяг депозитів в 5 разів менший ніж в Чехії, в 3 рази менший ніж в Польщі і Естонії, в 2 рази менший ніж в Болгарії і Латвії) [15].

Таблиця 1

Вкладення іноземних банків у банківські системи країн Східної Європи [11, с. 86]

Країна	Всього активів в системі	З них активів західних банків	Частка зарубіжних банків, % активів в системі
Польща	84	27,7	33
Чехія	74,5	30,5	41
Угорщина	27,8	13,4	48
Словаччина	19,8	3,8	19
Словенія	13,3	1,3	10
Хорватія	13,1	1	8
Румунія	7,8	1,3	17
Україна	4,9	0,2	5

Про недостатність ресурсної і капітальної бази комерційних банків країн пострадянського простору, відсутність стабільних джерел позикових і залучених коштів говорить наступний приклад – сукупні активи банківських систем країн СНД складають близько 240 млрд. дол., що удвічі менше ніж у Dresden Bank і втричі менше ніж у ABN AMRO. При цьому станом на кінець 2003 р. питома вага російських банків в сукупному обсязі банківських активів регіону складала 80 %, а українських – тільки 8 % [19].

Банками розвинутих країн надається більше 300 різних послуг, а українські банки не поспішають розширювати свій перелік операцій. Близько 70 % активів складає кредитний портфель [17].

В Україні немає транснаціональних компаній і, відповідно, немає банків, здатних обслуговувати такі компанії. Серед комерційних банків, що направляють кредитні ресурси в підприємства металургії, енергетики, машинобудування, Д.В. Полозенко виділяє Промінвестбанк, відзначаючи при цьому, що його міжнародна діяльність має обмежений характер і зводиться в основному до розрахунків з банками ближнього і далекого зарубіжжя. При цьому Промінвестбанк сприяє формуванню в Україні ТНК, хоча сам не може конкурувати з банківським капіталом розвинутих країн [14].

Жоден іноземний банк поки не виділяє СНД як цільовий ринок і не має чітко сформульованої стратегії освоєння цього регіонального ринку. Більш того, деякі міжнародні банки, що були присутні на даному ринку, йдуть з нього. Прикладом цього може служити продаж бельгійським КВС своєї частки участі в Кредитному банку України банку Польщі Powszechna Kasa Oszczednosci Bank Polski [19].

При цьому досвід діяльності в Україні банків з промислово розвинутих країн показав, що це явище не є однозначним благом для вітчизняної економіки. Основною метою приходу на український ринок частини іноземних банків у другій половині 90-х років ХХ ст. було вкладення коштів в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Після зниження ставок по ОВДП і обсягів спекулятивного прибутку від цих операцій такі банки, як “Креді Свісс Фьорст Бостон (Україна)” і “Сосьєте Женераль Україна” звернули свою діяльність на українському ринку банківських послуг [7].

Враховуючи незначні обсяги участі України у світових фінансових ринках і низький рівень інтегрованості вітчизняної фінансової системи в міжнародні фінансові центри, проблеми глобалізації, характерні в середовищі розвинутих країн світу, поки слабо відбиваються на її реальній економіці [9]. На відміну від Росії, Україна не відчуває руйнівних наслідків через втягнутість у світові фінансові ринки [1].

На сьогоднішній день українські банки не здатні конкурувати навіть з банками Центральної та Східної Європи, не говорячи про банки західноєвропейських країн. Тому важливо спробувати використати можливості регіональної інтеграції у межах країн СНД.

Як один з можливих напрямів регіоналізації, заслуговує на увагу ідея створення Всеслов'янського Союзу з метою об'єднання і зміцнення слов'янських позицій в глобальному світі [3]. За основу пропонується узяти створення єдиного Слов'янського платіжно-валютного союзу. Формування платіжно-валютного союзу повинно будуватися на новій загальній резервній валюті, яка не буде національною для жодної країни. Ця валюта не вводиться в обіг для внутрішніх платежів, а використовуватиметься тільки для розрахунків між країнами – учасниками союзу, валюти яких, володіючи частковою конвертацією, схильні до ризику зміни курсу [3].

Для України цей ризик пов'язаний з тим, що встановлення реального валютного курсу гривні на основі паритету купівельної спроможності валют і забезпечення достовірності вартісних вимірників залишається проблематичним. Прагнення за будь-яку ціну стабілізувати позиції гривні привело до завищення її курсу, який постійно відстає від внутрішнього знецінення української валюти [8].

Також пропонується створити єдину веслов'янську валютну і фондову біржу, де можна буде створити попит на слов'янські валюти і цінні папери, та міжбанківський кліринговий центр Веслов'янського союзу на базі його резервної валюти і мультивалютної системи електронних платежів.

Важливість створення мультивалютної системи електронних платежів пояснюється існуючими умовами користування міжнародними платіжними системами. Сьогодні українські банки використовують нез'єднанні міжнародні платіжні технології. З 1995 року в Україні діють міжнародні платіжні системи VISA International і EUROPAY (MASTERCARD). Реально функціонувати вони почали з 1997 року і Україну заповнили достатньо дорогі для масового споживача пластикові картки міжнародних платіжних систем [4].

На практиці часто відбуваються випадки, коли із суми платежу більше 50000 євро банки-кореспонденти знімали більше 100 євро комісійних. У зв'язку з тим, що Україна не є членом Євросоюзу, українські платежі розглядаються як “зовнішні” платежі, на відміну від “внутрішніх”, по яких суми комісійних значно нижчі [4].

Встановлення прямих кореспондентських відносин з іноземними банками, як основа для проведення міжнародних розрахунків, є одним з напрямків інтеграції національної банківської системи до світової.

Всього станом на середину 2002 року було відкрито 873 кореспондентські рахунки українських банків в 57 країнах світу. З них 373 – в банках Росії (41 %), в інших країнах СНД – 181 рахунок (21 %) [2].

Останній крок створення регіонального банківського об'єднання – організація системи слов'янських національних банків на чолі із Веслов'янським центральним банком, який координуватиме рух капіталів, регулюватиме операції з наднаціональною валютою [3].

Необхідність співпраці з наднаціональними регулюючими органами при сучасному рівні інтеграції економік країн не викликає сумніву. На сьогоднішній день кількість міжнародних організацій, які намагаються регулювати різні сфери фінансових і економічних відносин між країнами, більше 20 тисяч, більшість з яких є недержавними структурами. Більше 20 тисяч організацій мають статус спостерігачів ООН.

При цьому найбільш впливові структури – МВФ та Світовий банк побудовані за принципом акціонерних товариств і фактично управляються країнами “великої сімки”, яким належить “контрольний пакет голосів” – 45,2 % в першому випадку і 42,97 % – в другому. Решта голосів належить іншим 176 учасникам, зокрема на Україну доводиться відповідно 0,64 і 0,69 % [21].

Ефективність роботи цих структур останнім часом викликає деякі сумніви. Так, в 54 країнах, що отримали допомогу МВФ, зростання ВВП на душу населення складало тільки 4 %, а в країнах, які не отримували цієї допомоги за аналогічний період, – 24 %. Світовий банк за останні три десятиліття надав фінансову допомогу 68 країнам. Більшість країн були не в змозі її ефективно реалізувати, а в 20 країнах, що отримали по 1,4 млрд. дол., виробництво ВВП на душу населення знизилося на 21,4 % [9].

На думку провідних учених, лауреатів Нобелівської премії, таких як: М. Фрідмен, Р. Менделл, Дж. Сакс, К. Аннан діяльність міжнародних фінансових центрів сьогодні не відповідає структурі світової економіки і приносить більше шкоди, ніж користі, в першу чергу, тим країнам, що розвиваються [9].

О. Білорус відзначає, що Україна має достатню базу для створення власних інвестиційних ресурсів, тому уряду слід відмовитися від кредитів МВФ і Світового банку, від кабальних “меморандумів диктату” цих організацій [1].

На даний момент рівень інтеграції банківських систем країн СНД мінімальний. Так, станом на кінець 2003 року в банківській системі Росії частка капіталу, контрольована інвесторами з країн СНД, складала менше 1 %, в Білорусії – 2,31 %, в Казахстані – 0,58 %, по Україні таких даних немає взагалі [19].

Але для банківських систем та окремих банків країн СНД процес зближення і інтеграції спрощується тим, що їх основу, незважаючи на виникнення нових комерційних банків, складають республіканські філіали і відділення п'яти спеціалізованих банків колишнього СРСР, що отримали новий статус.

Завершити розгляд даної проблеми, на наш погляд, слід наступною цитатою: “Головна проблема, пов’язана з глобалізацією в майбутньому сторіччі, полягає не в тому, щоб зупинити експансію глобальних ринків. Головне завдання полягає в тому, щоб знайти ті норми і інститути, які забезпечили б ефективніше управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях, з тим, щоб зберегти переваги глобальних ринків і конкуренції, але залишити достатньо місця для людини, громади і ресурсів навколишнього середовища, щоб глобалізація служила інтересам людини, а не тільки збільшенню прибутків” [20, с. 13].

Висновки. Глобалізація економічних і політичних процесів істотно впливає на розвиток банківського бізнесу через зростання різноманітних фінансових інструментів, яке привело до появи внутрішньо самостійних джерел розвитку фінансового ринку. Проведене дослідження дозволяє зробити одностайний висновок, що на сьогоднішній день українські банки не можуть повноцінно конкурувати з іноземними банками з наступних причин:

1. Політична і економічна нестабільність, недорозвиненість фінансової і комунікаційної інфраструктури, низький рівень заощаджень населення, відсутність державних гарантій повернення інвестицій.
2. Найнижчий у світі рівень участі іноземного капіталу в банківській системі країни.

3. Обмежені можливості по збільшенню капіталу банків усередині країни.
4. За обсягом акумульованих депозитів банки України відстають навіть від банків інших країн з перехідною економікою.
5. Банками розвинутих країн надається більше 300 різних послуг, а українські банки не поспішають розширювати свій перелік операцій.
6. В Україні немає транснаціональних компаній і, відповідно, немає банків, здатних обслуговувати такі компанії.

Через ці проблеми інтеграція українських банків у світову фінансову систему можлива тільки через проміжний етап створення регіональних банківських об'єднань в межах економічного простору країн СНД.

На даний момент рівень інтеграції банківських систем країн СНД мінімальний, але процес зближення і інтеграції спрощується тим, що їх основу, незважаючи на виникнення нових комерційних банків, складають республіканські філіали і відділення п'яти спеціалізованих банків колишнього СРСР.

Список літератури

1. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 4-14.
2. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація. – К.: Кондор, 2004.
3. Вірван Л. Глобалізація світового розвитку і слов'янські держави на початку ХХІ століття // Банківська справа. – 2003. – № 5. – С. 76-79.
4. Долгалева М.А. Интеграция системы международных расчетов Украины в глобальную платежную систему // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. – Т. 13. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 2005.
5. Евстигнеев Е. Финансовая глобализация – явление и методологический инструмент // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 74-76.
6. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2.
7. Кіреєв О.І., Жак О.П. Роль іноземного капіталу у розвитку міжбанківської конкуренції в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. – Т. 9. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 2004.
8. Ключко В.П. Фінансова глобалізація: позитиви і негативи для перехідної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 5. – С. 43-50.
9. Козоріз Г. Вплив глобалізації на становлення і розвиток фінансових ринків України // Регіональна економіка. – 2002. – № 4.
10. Козьменко С.Н. Финансовая глобализация и перспективы банковских структур // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. – Т. 6. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 2002.
11. Мочерний С.В., Тришак Л.С. Банківська система України. – Львів: Тріада плюс, 2004.
12. Пефтиев В., Черновская В. Развивающийся мир: глобализация или регионализация // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 7.
13. Полозенко Д.В. Фінансова глобалізація та інвестиційний процес // Вісник НБУ. – 2002. – № 11.
14. Полозенко Д.В. Фінансова глобалізація та її можливі наслідки // Економіка України. – 2002. – № 9. – С. 12-16.
15. Сорока А.А. Специфіка розвитку банківського сектора в перехідних економіках // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9.

16. Тігіпко С.Л. Інтеграційний розвиток економіки України в умовах глобалізації світових товарних і фінансових ринків // Вісник УАБС НБУ. – 2004. – № 2(17).
17. Тігіпко С.Л. Конкурентоспроможна банківська система: можливості досягнення та забезпечення в Україні // Банківська справа. – 2005. – № 2.
18. Тігіпко С.Л. Стратегічні напрямки інтеграційного розвитку банківської системи України // Вісник УАБС НБУ. – 2004. – № 2(17).
19. Трофимова Е. Банковские системы стран СНГ // Банковские технологии. – 2005. – № 2.
20. Хоминич И.П. Финансовая глобализация // Банковские услуги. – 2002. – № 8. – С. 2-12.
21. Яремко Л.А. Фінансова глобалізація і національна економіка // Фінанси України. – 2003. – № 10.

Отримано 31.01.2006

Мещеряков, А.А. Глобальні та регіональні аспекти конкурентоспроможності банківської системи України [Текст] / А.А. Мещеряков // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2006. - Т. 17. - С.67-75.